

Kujtim Kasami, PhD¹

UDC: 342.8:17

**ZGJEDHJET, DEMOKRACIA DHE SJELLA ETIKE
- KONTEKSTI R. E MAQEDONISË SË VERIUT -**

**ИЗБОРИ, ДЕМОКРАТИЈА И ЕТИЧКО ОДНЕСУВАЊЕ
- КОНТЕКСТ Р. СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА -**

**ELECTIONS, DEMOCRACY AND ETHICAL BEHAVIOR
- CONTEXT R. NORTH MACEDONIA -**

Abstract

The elections as universal form, through which, in a legitimate and legitimate manner, it gets the power, apart from the legal-technical aspect, you need to fill both the so-called spiritual aspect and the ethical element. Applying ethics in regular or early elections, pre-litigation, parliamentary or local government elections from a pragmatic point of view, does not guarantee that the whole process and its result is successful, responsive and trustworthy by all the candidates or parties. The label is a very vague element and contributes to the functioning and success of a comprehensive process. The traditional, theoretical idea of the ethics and many ethical principles, which are believed to be derived from them, require critical research and modification, in the presence of new and not so much new facts, the use of elections and labels. At the same time, the attempt to formulate a more favorable normative theory opens the novelty of the facts and sets empirical questions that are not sufficiently answered. Respond to such arguments to form part of the justification of ethical principles, or else they can use it to determine how ethical principles are used. In any case, one judicial analysis raises questions and problems that deserve greater attention. Recognizing this, it would be irresponsible not to make efforts for a better development of the implications for our ethical ideas, in order to more accurately understand the ethics of those that manifest in the electoral process. This effort should help in establishing the basis for the background of the subject matter related to this term, for analyzing the electoral process from the aspect of the ethics in the Republic of North Macedonia, starting from a realistic and normative approach through the provision

¹ Doktor për shkencë sociale, drejtimi: shkencë politike, moduli: Demokracia në kushtet e globalizimit

of analogue theory. Having in mind the general situation in the Republic of North Macedonia, this goal seems to be too ambitious at the moment. Instead, this effort, I want to show that, in the application of the label in the electoral process, the Republic of North Macedonia is not unsustainable, and that the particular importance is of particular importance to both political and general interest. This effort will make it possible to present a concise connection of the label as a necessary element for the good organization of the election process, which fruits positively transfer in the society from the normative aspect, hoping to bring a special contribution that safeguards and appreciation of the significance and value of the ethical element in electoral process. Although my effort is primarily preliminary, I hope that several types of values will appear in their way. The most important of these values is the ethics, and with this it is possible to arrive at a certain conceptual clarity in an area where confusion is endemic. My analysis of the normative ethical concepts contained in this paper should clarify what those controversies are and what is needed to solve them. Moreover, they will come to the conclusion that this concept is manifested in the Macedonian municipality or its significance is lost? The enthusiasm for ethical behavior for various officials, as well as for government representatives, is a driving problem for the whole community. Any act of any public servant, who has a stake in formulating and implementing the public policies, is in itself a problematic value. This effort is preponderant to the data obtained from theoretical and empirical research, which examines the connection of the ethics and politics, ie the application of ethical standards in the electoral process in the Republic of North Macedonia.

The text contains an explicit definition of the terms 'ethics', 'morality', 'morality' standard, 'ethical standard', 'elections', 'electoral process', 'political parties', 'political culture' and other poems that are often use to test for the application of ethical standards in the electoral process.

Keywords: Ethics, politics, election, electoral process.

1. Zgjedhjet, demokracia dhe sjellja etike

Duke pasur parasysh procesin politik dhe ligjërimin (diskursin) politik, duket se zgjedhjet dhe demokracia² janë të ndërvarura, dukuri të qëndrueshme. Nga ana tjetër, praktikimi i zgjedhjeve të lira, të fshehta, shumëpartiake konsiderohet një tregues i besueshëm i ekzistencës së demokracisë në një

² Fjala demokraci; është një term shkencor nga një fjalor shkencor-politik që rrjedh nga gjuha greke. Fjala demokraci vjen nga fjala greke “demos”; dhe “krater”, që do të thotë sundim i popullit, një rend politik në të cilin pushteti i përket popullit, një shtet në të cilin njerëzit janë në pushtet përmes përfaqësuesve të tyre, debutuesve.

vend, dhe nga ana tjetër, demokracia është një atribut, pra, një kriter për kualifikimin dhe klasifikimin e zgjedhjeve (Jovevska, 1999). Zgjedhjet do të jenë po aq demokratike, sa të garantojnë votimin universal dhe të barabartë, votim të fshehtë dhe të drejtpërdrejtë dhe do të kërkohet një numër i madh i kandidatëve, dhe nëse kjo gjendje nuk përmbushet, atëherë nuk mund të flasim për zgjedhje stricto sensu, por për emërtime (Goati, 1990). Demokracia dhe sundimi i ligjit janë thelbësore për respektimin e të gjitha të drejtave të njeriut dhe lirive themelore (Schmidt, 2012). Kjo është arsyeja pse është ky angazhim përkushtimi i institucioneve demokratike për të respektuar idealet e demokracisë dhe pluralizmit politik, si dhe vendosmërinë për të ndërtuar një shoqëri demokratike bazuar në zgjedhje të lira dhe sundimin e ligjit Demokracia nuk është një sistem abstrakt me fuqi magjike për t'i bërë njerëzit tolerantë. Është formuar dhe shprehur në realitetet e një konteksti të caktuar (Maleski, 2012). Pa frymëzim filozofik, politika është e dënuar me pragmatizëm dhe humbjen e një këndvështrimi pozitiv. Demokracia si një formë qeverisjeje është një nga çështjet më të aktualizuara në historinë më të re botërore, veçanërisht pas rënies së Murit të Berlinit dhe regjimeve totalitare. E theksojmë këtë në veçanti, sepse një pozicion politik i bazuar shkencërisht është i pamundur pa një konceptim shkencor filozofik ose teorik të marrëdhënies midis vlerave njerëzore dhe pa krijuar kushte të organizuara, një sistem i tillë nuk mund të realizohet. Pra, kufijtë midis filozofisë dhe politikës janë të vështira për t'u përcaktuar. Por, një gjë tjetër nuk duhet të harrohet: historia është plot me shembuj që tregojnë se jo pak regjime reaksionare mbështeteshin në absolutizimin e një këndvështrimi filozofik (Gaber S., 1975). Në teorinë politike, demokracia përshkruhet si një filozofi politike, por edhe si një formë e qeverisjes në të cilën pushteti qeverisës është në duart e njerëzve, duke e aplikuar atë në një mënyrë të drejtpërdrejtë (demokraci direkte) ose në një mënyrë të jo drejtpërdrejtë (demokraci indirekte) të përfaqësimit dhe avokimit të interesave, të realizuara përmes zgjedhjeve të lira dhe të ndershme. Edhe pse nuk ka një përcaktim të vetëm ose të pranuar në mënyrë universale të demokracisë, ekzistojnë ende tri parime kryesore që hasim në ndonjë prej atyre ekzistuese. Këto janë: transparenca, përgjegjshmëria dhe e drejta për të marrë pjesë. Kur bëhet fjalë për marrëdhëniet midis demokracisë dhe etikës, duhet të theksohet që në fillim se vetë termi demokraci është një nga termat më të përdorur në shkencat shoqërore. Ekzistojnë një numër përkufizimesh të demokracisë që supozohet se janë të sakta dhe në përputhje me parimet e shkencës moderne. Demokracia është një simbol dhe një vlerë në shumë shoqëri në mbarë botën, në mënyrë që çdo shtet ta proklamojë sistemin e tij si demokratik, dhe me shumë mundësi mund të konkludojmë se të gjitha shtetet duan ta kenë këtë epitete. Qasja ndaj filozofisë moderne përshtatet më mirë me argumentin për moralin e politikanëve, ndërsa Roxher Skarton (Roger Scurton) argumenton se praktika politike nuk ka asnjë lidhje me moralin, sepse në të "duart duhen bërë me baltë" ndërsa morali ka drejtim ideal. Në botën e

sotme, demokracia është fokusi kryesor politik në shumë vende. Demokracia është e rëndësishme në jetën shoqërore, me gjithë dobësitë e saj, ajo mbetet më e mira e të gjitha qeverisjeve. Në “Modelet e Demokracisë”, David Held (David Held) shkruan për rëndësinë e demokracisë.³ Është shumë e rëndësishme të kuptohet ky parim dhe debatet e shumta që ai ka provokuar, nëse në shekujt vijues një nocion tërheqës dhe mbrojtës i demokracisë është shfaqur dhe zgjeruar.

Historia e demokracisë, nga kohërat e lashta e deri në ditët e sotme, duket se është relativisht “e lumtur”. Në numër në rritje të më shumë vendeve, qytetarët-votuesit në parim janë në gjendje të kontrollojnë vendimmarrësit publik, ndërsa vetë vendimmarrësit janë në gjendje të përfaqësojnë interesat e votuesve të tyre - “njerëzit” e territorit përkatës. Sidoqoftë, historia e demokracisë nuk ka mbaruar me zhvillime të tilla. Megjithëse fitorja e lëvizjeve demokratike nëpër Evropën Qendrore dhe Lindore ishte e rëndësishme, shndërrimi i regjimeve politike diku tjetër në botë, siç është Afrika e Jugut, la shumë çështje të pazgjidhura në lidhje me mendimin dhe praktikën demokratike. Në botën moderne, nevoja për të rilidhur etikën dhe politikën shihet më qartë përmes proceseve dhe veprimeve të reja politike, si dhe përmes aksiologjisë së saj të re që del si një imperativ i domosdoshëm aktiv i praktikës moderne njerëzore. Për më tepër, etika e kuptuar si një filozofi morale sot është e mundur vetëm në bazë të “etosit” ekzistues dhe rregullave të tij të bashkëjetesës, pra kryesisht përmes jetesës politike, kuptohet si një grup marrëdhëniesh të shtetasve ose qytetarëve të një qyteti, bashkie, shteti, etj., sipas veprimit të së cilës politika vetë fiton kuptimin dhe domethënien e saj (Temkov, 1998). Filozofi britanik Dellajll S. Berns lidhur me marrëdhëniet midis demokracisë dhe etikës, thekson se “demokracia ekziston vetëm kur karakteristika kryesore e jetës është ajo që është e natyrshme te njeriu, ajo që i bën njerëzit të ndryshëm nga kafshët dhe ajo që dallon të civilizuarit nga egërsitë”. Cilësi të tilla janë gjykimi i arsyeshëm dhe përgjegjësia morale e individit për veprimet e tij. Nëse një shoqëri qeveris arsyëja, është përgjegjëse për veprimet e saj, është shoqëria në të cilën secili person kontribuon në jetën e përbashkët me disa mendime dhe ndjenja. Asnjë person nuk jep forcë vetëm muskujve të tij, por të gjithë konsiderohen të aftë t’i japin komunitetit të tyre diçka nga brenda. Prandaj, demokracia si ideal nuk është një shoqëri me njerëz të ngjashëm por të barabartë, të gjithë janë një pjesë integrale dhe e pazëvendësueshme e tërësisë.

³ Ndër të tjera, ai thotë: “Demokracia nuk është shërimi për të gjitha problemet njerëzore, por ofron parimin më bindës të legjitimitetit - pëlqimin e popullit - si bazë për rendin politik”. David Held, Modelet e Demokracisë, Shkup, Academic Press, 2008, f. 31-32.

1.1 Procesi zgjedhor

Vullneti i qytetarëve i shprehur në zgjedhje të lira dhe të ndershme është baza për autoritetin dhe legjitimitetin e çdo qeverie. Prandaj, respektimi i të drejtës së qytetarëve për të marrë pjesë në qeverisjen e vendit të tyre përmes përfaqësuesve të zgjedhur lirshëm prej tyre përmes një procesi legjitim të zgjedhjeve është thelbësore. Zgjedhjet janë një formë universale e artikullimit të pluralizmit politik dhe demokracisë, si dhe një instrument themelor i çdo shoqërie demokratike për marrjen paqësore të pushtetit. Një numër i profesorëve të shquar kanë theksuar se zgjedhjet janë një proces me të cilin njerëzit i besojnë ushtrimit të pushtetit politik të “Dhomës së Përfaqësuesve”, dhe në shumë shtete moderne, demokratike, edhe Presidentit të Republikës, i cili përfaqëson vullnetin e sovranit. Me ta dhe përmes tyre, pushteti shtetëror fiton legjitimitet dhe ligjshmëri (G., Trendafilovska T., & Treneska, 2001) Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë së Veriut parashikon të drejta, si dhe detyrime (përgjegjësi) të Kuvendit, Qeverisë, organeve qeverisëse dhe gjyqësorit, si dhe në cilat kushte dhe afate të organizojnë zgjedhje të lira, të drejtpërdrejta dhe demokratike, si një nga vlerat themelore të rendit kushtetues të Republikës së Maqedonisë së Veriut (Neni 8 paragrafi 5 i Kushtetutës). Menjëherë vihet re se pushteti shtetëror (legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor) në zgjedhje, pra në procesin zgjedhor ka një pavarësi të caktuar (kompetencat, vendin, rolet, të drejtat, përgjegjësitë, detyrimet). Sistemi zgjedhor është një sintezë e elementeve formale- juridike dhe politiko-sociologjike. Sa më i vogël të jetë hendeku midis këtyre dy kategorive, aq më shumë ky nënsistem i rëndësishëm i sistemit shoqëror nënkupton realizimin dhe konfirmimin e konsensusit midis mbajtësve të funksioneve dhe përfaqësuesve të tyre.⁴ Procesi zgjedhor në shoqërinë moderne është një element kryesor në legjitimimin e procesit politik, një tregues i llojit, kapacitetit dhe efikasitetit të praktikave të qeverisjes demokratike. Demokracia moderne vlerësohet jo vetëm duke marrë pjesë në zgjedhjen e drejtpërdrejtë të atyre që janë në pushtet, por edhe nga oferta e drejtë konkurruese pluraliste dhe idetë, projektet dhe platformat për spektrin e përgjithshëm të jetës shoqërore dhe zhvillimin e praktikave të qeverisjes së mirë me shoqërinë, sipas masës së qytetarit. Edhe pse, zgjedhjet⁵ presupozojnë një garë në rregullat e përcaktuara saktësisht të lojës, megjithatë, bëhet e zakonshme që pas zgjedhjeve të hapet një debat mbi rregullat e përcaktuara

⁴ Sistemi zgjedhor është një grup marrëdhëniesh shoqërore, veprimtarish dhe procedurash që ndodhin gjatë zgjedhjes së organeve përfaqësuese dhe Presidentit të Republikës që rregullohen me rregullore ligjore.

⁵ Sa i përket përcaktimit më të ngushtë të sistemit zgjedhor, ai përfshin procesin e votimit parazgjedhor në vendet e fituara, d.m.th. ai mbulon teknika dhe formula të rregulluara me ligj. Sistemi zgjedhor përcakton se si llogariten votat në vende dhe kështu ndikon në sjelljen e votuesve, por ndikon edhe nëse ata do të votojnë për një person apo parti. (Bojana Naumoska, Partitë e vogla sipas legjislationit zgjedhor të Republikës së Maqedonisë, ISPPi, Vjetari nr. 1, Shkup, 2010, f.169-181.)

tashmë. Kjo, përpos tjerash, për faktin se legjitimiteti i qeverisë buron jo vetëm nga rezultati i zgjedhjeve, por edhe nga sjellja e forcave kryesore politike gjatë zgjedhjeve, pra respektimi i tyre për një procedurë të krijuar ligjërisht. Përkundrazi, kjo nënkupton dyshime që zakonisht përdoren nga

subjektet politike në llogaritjet e tyre të përditshme, të cilat, në rrethana të caktuara, mund të rrezikojnë funksionimin e sistemit politik. Sigurisht, sistemet elektorale nuk përbëhen vetëm nga rregullat zgjedhore, por gjithashtu përfshijnë një kulturë të caktuar politike, si një mjedis në të cilin zhvillohet procesi zgjedhor (Gaber & Jovevska, 2008). Në një kuptim më të gjerë, termi sistem zgjedhor përfshin një sërë rregullash dhe procedurash që vlejnë për të gjithë procesin zgjedhor, përfshirë të drejtën zgjedhore të qytetarëve, gjegjësisht tërë organizimin zgjedhor të sistemit (Karakamisheva, 2004). Zgjedhjet janë një proces i vendimmarrjes në të cilin qytetarët votojnë për kandidatin ose partinë politike që ata preferojnë si përfaqësuesin e tyre në Dhomën e Përfaqësuesve. Në sistemet demokratike moderne, zgjedhjet janë mekanizmi me të cilin mandatet plotësohen në legjislaturë, dhe nganjëherë në ekzekutiv dhe gjyqësor. Përveç nivelit shtetëror, zgjedhjet mbahen në shumë organizata të shoqërisë civile dhe parti politike. Zgjedhjet kanë atributin konkurrues dhe jokompetent. Zgjedhjet kanë atributin e konkurrencës vetëm kur votuesi ka mundësinë të zgjedhë midis të paktën dy opsioneve dhe kur ai është i lirë të vendosë se cili prej tyre do t'i japë përparësi. Përndryshe, kur votuesi privohet nga zgjedhja dhe liria e zgjedhjes, atëherë zgjedhjet janë jokompetente, zgjedhje pa zgjedhje (Pravda, 1978). Kjo është arsyeja pse zgjedhjet e identifikojnë veten, mbi të gjitha, si një detyrë, dhe jo si një nga liritë e patjetërsueshme dhe të drejtat e njeriut. Është e rëndësishme të sigurohet fshehtësia e votës për secilin zgjedhës, si dhe integriteti, siguria, transparenca, etika dhe sjellja paqësore e procesit të zgjedhjeve. Sjellja etike duhet të ndihmojë në ruajtjen e një niveli të lartë të besimit në procesin zgjedhor. Marrja e vendimit për zgjedhjen e përfaqësuesve, të cilët do të marrin dhe zbatojnë vendime në emër të qytetarëve, është një veprim demokratik në një vend. Partitë politike veprojnë në përputhje me sistemin zgjedhor. Këto janë institucione që bashkojnë njerëzit në mënyrë që të ushtrojnë pushtetin në vend. Ata janë institucione që duan të përfaqësojnë më shumë se një interes të ngushtë në shoqëri, ata janë grupe njerëzish me besime, qëndrime dhe vlera të ngjashme. Sipas Edmund Brook, partitë politike janë një grup njerëzish të bashkuar në përpjekjet e tyre për të çuar përpara një interes kombëtar bazuar në një parim të pëlqimit të ndër-sjellë. Partitë politike janë zemra e demokracisë. Në regjimet demokratike, ata janë ndërmjetësit kryesorë midis votuesve dhe interesave të tyre, nga njëra anë, dhe institucioneve vendimmarrëse nga ana tjetër. Ato janë kanalet e bashkëveprimit politik midis shoqërisë civile dhe shtetit (Ganter, Montero, & Linz, 2009). Zgjedhjet janë një mekanizëm me të cilin krijohet qeveria dhe “në demokracitë përfaqësuese”, zgjedhjet kanë dy detyra kryesore:

1. Sigurojnë legjitimitet për ushtrimin e pushtetit të zgjedhurit nga ana e qytetarëve;

2. Një mjet me të cilin politikanët e zgjedhur janë përgjegjës për veprimet e tyre gjatë mandatit (Vankovska, 2007).

Analiza e teorive të demokracisë mundëson, ndër të tjera, identifikimin e elementeve të ndryshëm mbi të cilët bazohen interpretimet e zgjedhjeve, të cilat nuk korrespondojnë me njëra-tjetrën. Në disa prej tyre përqendrimi është në anën teknike të zgjedhjeve (Rousseau, Marx, Weber), të tjerët në disa nga funksionet e tyre (arsimore - Mill; rekrutimi i udhëheqjes politike, Schumpeter; funksioni i kontrollit, Dahl dhe të tjerët). Megjithëse përcaktimi i zgjedhjeve pranohet zakonisht si një metodë demokratike e vendosjes së organeve përfaqësuese të popullit, përvoja se zgjedhjet praktikohen në vendet ku nuk ka demokraci është një nga arsyet pse përcaktimi i zgjedhjeve zhvendoset nga theksimi i atributit të tyre demokratik në anën e tyre teknike instrumentale. Nga atje, zgjedhjet shihen si një instrument i pranuar në mënyrë universale në procesin e formimit të qeverisë përfaqësuese (Jovevska, 2005). Termi parti politike është mjaft i spikatur si në literaturën shkencore ashtu edhe në jetën e përditshme. Fjala “parti” vjen nga fjala latine “pars-partis” që do të thotë një pjesë e ndarë e një tërësie. Partitë politike janë grupe të veçanta të organizimit shoqëror. Një përkufizim i njohur vjen nga shkencëtari politik Antoni Dauns (Antony Downs) nënvizon se një parti politike, “është një ekip njerëzish që kërkon të kontrollojë aparatën qeverisëse që ka një mandat të zgjedhjeve të rregullta” (Antony Downs, 1957). Zgjedhjet janë një dukuri universale.⁶ Universaliteti i tyre është, në të vërtetë, i shprehur përmes dimensionit të brendshëm fenomenologjik të zgjedhjeve, i cili përbëhet nga komponentë politikë, kushtetues dhe sociologjikë. Së bashku, ata krijojnë dhe shpjegojnë tërësinë dhe tërësinë zgjedhore (Klimoski, Karakamisheva, & Deskoska, 2012). Zgjedhjet politike janë instrumenti kryesor për qeverisjen demokratike të demokracisë përfaqësuese. Në shtetet partiake, votimi i votuesve përmban jo vetëm prova të besimit politik për deputetët për të cilët do të votohen, por gjithashtu një vendim për një program specifik politik dhe një linjë të veçantë qeveritare që do të emërohet (Kekenovski, 2012). Zgjedhjet kanë një komponent të vërtetë plebishitare reale dhe personale. Cilat interesa dhe qëndrime të komunitetit përfaqësohen në institucionet politike dhe me çfarë peshe, varet nga kush zgjidhen përfaqësuesit, në çfarë mase merret parasysh vota e tyre dhe nëse secili votues mund të votojë pa pengesa. Parimi

⁶ Universaliteti i zgjedhjeve do të thotë që, çdo qytetar i rritur pavarësisht nga origjina e tij, që i përket një klase dhe pasurie, feja dhe pikëpamjet e tij kanë të drejtë të votojnë. Ndërsa universaliteti i zgjedhjeve do të thotë që, të gjithë kanë qasje në fletëvotim, barazia e zgjedhjeve do të thotë që çdo votë të ketë të njëjtën vlerë. E njëjta vlerë në sistemin e votimit me shumicë si në sistemin proporcional të votimit nënkupton të njëjtën vlerë.

Zgjedhja e lirë do të thotë që askush, as shteti dhe as pala private, nuk do të detyrojë njerëzit me të drejtë të votojnë për një parti të caktuar ose të parandalojnë votimin me përmbajtje konkrete.

demokratik i vendimit të barabartë, të lirë dhe të përcaktuar të të gjithë qytetarëve pasqyrohet në parimet klasike të ligjit zgjedhor për zgjedhje universale, të barabarta, të lira, të fshehta dhe të drejtpërdrejta (Cipelius, 2011). Rëndësia e zgjedhjeve është e lidhur ngushtë me faktorët që formësojnë sjelljen e votimit. Ndër teoritë e ndryshme të votimit janë modelet që theksojnë rëndësinë e identifikimit të partive (Antony Downs, 1957) dhe përkatësisë së zakonshme, ato që theksojnë rëndësinë e anëtarësimit në grup dhe shoqërimin social, të bazuara në zgjedhjen racionale dhe vlerësimet e interesave personale dhe ata që pohojnë se zgjedhjet personale formohen nga manipulimi dhe kontrolli ideologjik. Megjithëse ekzistojnë dallime midis përkufizimeve të termit parti politike midis shkencëtarëve politikë dhe sociologë, ajo që është e zakonshme mund të konkludohet se të gjitha partitë politike, pavarësisht nga orientimi apo koncepti i tyre i veprimit, janë një grup me qëllime të caktuara për marrjen e pushtetit. “Partitë janë një subjekt i rëndësishëm i sistemit politik. Nëse një parti politike ka ide progresive, politika dhe programe zhvillimi, një strukturë partiake e degëzuar me aftësinë për të vepruar në nivelin lokal, kombëtar dhe evropian, si dhe individë të përparuar dhe profesional në përpunimin politik, partia mund të jetë në gjendje të lëvizë zhvillimin e përgjithshëm shoqëror”. Termi parti (pjesë, pjesë e një tërësie) hyri në përdorim në gjysmën e parë të shekullit të kaluar, duke zëvendësuar gradualisht termin *factio* (një grup që merret me çështje të dyshimta), si dhe termin *secti* (*secare* - për të ndarë) i cili, që nga fundi i shekullit shtatëmbëdhjetë u përdor kryesisht për të treguar ndarje fetare (Polisi & Musliu, 2015). Zgjedhjet janë një mekanizëm me të cilin konstituohet qeveria dhe në demokracitë përfaqësuese, zgjedhjet kanë dy detyra kryesore: 1) të sigurojnë legjitimitet për ushtrimin e pushtetit nga qytetarët e zgjedhur; 2) mjet me të cilin politikanët e zgjedhur janë përgjegjës për aktivitetet e tyre gjatë mandatit (Vankovska, 2007). Zgjedhjet janë një proces me të cilin njerëzit i besojnë ushtrimit të fuqisë politike të organit përfaqësues, dhe në shumë shtete moderne, demokratike, Presidentit të Republikës, i cili përfaqëson vullnetin e tij sovran. Me ta dhe përmes tyre, pushteti shtetëror fiton legjitimitet dhe ligjshmëri (G., Trendafilofska T., & Treneska, 2001). Në një kuptim më të gjerë, termi sistemi zgjedhor përfshin një sërë rregullash dhe procedurash që vlejné për të gjithë procesin zgjedhor, përfshirë votimin e qytetarëve, gjegjësisht të gjithë organizimin zgjedhor të sistemit. Sa i përket përcaktimit më të ngushtë të sistemit zgjedhor, ai përfshin procesin e shndërrimit të votave elektorale në mandate të fituara, d.m.th. ai mbulon teknika dhe formula të rregulluara me ligj (Naumovska, 2010). Procesi zgjedhor është koha nga miratimi i aktit të shpalljes së zgjedhjeve deri në shpalljen e rezultateve përfundimtare të zgjedhjeve, në nivelin e komunës, qytetin e Shkupit, përkatësisht elektoratin ku zhvillohen zgjedhjet (KSHZ, 2016). Pra, procesi zgjedhor mbulon të gjitha aktivitetet që nga dita e vendimit për thirrjen e zgjedhjeve, duke filluar me fushatat politike (Weinstein, 2016), debate, votime, numërim të votave deri në

shpalljen e rezultateve përfundimtare nga Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve për zgjedhjet. Funkcionet kryesore të zgjedhjeve përfshijnë: rekrutimin e politikanëve, formimin e qeverive, sigurimin e përfaqësimit, politikat me ndikim, edukimin e votuesve, ndërtimin e legjitimitetit dhe fuqizimin e eliteve (Haywood, 2009).

1.2 Integriteti i zgjedhjeve⁷

Sjellja etike është një përbërës thelbësor i integritetit të zgjedhjeve. Etika mishëron idealet, të cilat duhet të ndiqen dhe se si duhet të sillemi. Standardet etike ndryshojnë në varësi të kontekstit shoqëror dhe politik të secilit vend. Sidoqoftë, ekzistojnë disa parime themelore të sjelljes etike që kërkohen për zgjedhje të lira dhe të ndershme në çdo vend ose sistem zgjedhor. Këto standarde bazohen në besimin se shërbimi publik është besim i publikut. Besnikëria dhe përpjekjet e shërbyesve publikë, drejtuesve të zgjedhjeve dhe të tjerëve të përfshirë në administratën zgjedhore janë pjesë e kushtetutës dhe ligjeve të vendit të tyre. Shumica e sistemeve qeveritare dhe zgjedhore i institucionalizojnë këto parime të sjelljes etike në një kod sjelljeje që përshkruan në mënyrë specifike sjelljen etike që pritet dhe kërkohet. Kodi i sjelljes ose etika ndryshon nga një sistemin politiko-shoqërorë në një sistem tjetër. Por zakonisht ekziston kodeksi për menaxherët e zgjedhur, si dhe një i veçantë, Kodeksi i Sjelljes për partitë politike, lobistët, mediat dhe vëzhguesit e akredituar. Kodeksi i cili është i ngulitur në kuadrin ligjor apo rregullativ është dokument detyrues juridik. Dokumentet ligjore përfshijnë dënime dhe sanksione për shkeljen e kodit. Kodeksi për sjelljen e partive politike nënkupton standardet e sjelljes së pritur për të cilat palët janë bashkuan vullnetarisht. Kjo lind si rezultat i negociatave midis aktorëve të ndryshëm politikë ose partive politike. Sjellja etike e votuesve rregullohet me ligjet e secilit komb për mbrojtjen e personave dhe pronave dhe zbatohet përmes sistemit gjyqësor.

Parimet e Integritetit të Zgjedhjeve: Në përgjithësi, etika e zgjedhjeve përfshin pesë elementë: pavarësinë, transparencën, integritetin, kompetencën dhe ndershmërinë (DeGregorio, 2016).

Pavarësia: Ashtu si zyrtarët e tjerë të zgjedhur, disa administratorë të zgjedhjeve duhet të mbledhin kontribute në fushatë. Gjatë punës së tyre, disa mund të thirren për të marrë vendime që prekin bashkëpunëtorët e tyre. Parimi i pavarësisë përfshin shmangien e konfliktit të interesit dhe trajtimin e drejtë të të gjitha palëve në përputhje me ligjin.

⁷ Të gjitha të dhënat janë marrë nga arkivat e KSHZ të Republikës së Maqedonisë së Veriut dhe adresat e mëposhtme të postës elektronike:

Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve të Maqedonisë; Zgjedhjet në Maqedoni; Zgjedhjet lokale në Maqedoni; Zgjedhjet parlamentare në Maqedoni; Zgjedhjet Presidenciale në Maqedoni (qasur më 19.12.2018)

Transparenca: Kandidatët dhe votuesit kanë të drejtë të dinë se si zyra e zgjedhjeve zhvillon biznesin e saj. Të gjitha zgjedhjet duhet të jenë transparente, pavarësisht nëse ato janë fletëvotime apo prokurimi i sistemeve të votimit. Mesazhet dhe komunikimet e tjera duhet të ruhen në serverë të sigurt me një rekord të përhershëm të ruajtur për respektimin e shpejtë të kërkesave të hapura të qeverisë. Bordet mbikëqyrëse duhet t'i nënshtrohen rregullave të mbledhjes së hapur, së bashku me kërkesat për përfaqësim bipartiak. Dhe pasi të mbarojnë zgjedhjet, aty ku është e mundur, procesi i numërimit duhet të jetë i drejtpërdrejtë.

Integriteti: Zyra e zgjedhjeve me integritet të lartë kufizon aftësinë e administratorit për të vepruar me diskrecion të paverifikuar. Këto mundësi përfshijnë vendime se kur dhe ku bëhet regjistrimi dhe votimi i parakohshëm dhe çfarë informacioni (siç është pjesëmarrja parazgjedhore) i jepet një kandidati ose partie. Administratorët e zgjedhjeve nuk duhet të përdorin kurrë zyrën e tyre, për të shprehur mbështetje për një parti të pushtetit apo opozitare dhe gjithashtu duhet të shmangin të njëjtën në mediat sociale për llogaritë personale.

Kompetenca: Ka patsur zgjedhje ku kishte shumë pak fletëvotime, vendvotimet nuk ishin praktike ose të arritshme, ose punëtorët e anketuar nuk ishin të përgatitur të përballen me sfidat e ditës së zgjedhjeve. Se si një zyrtar zgjedhor u shërben të gjitha pozicioneve, me vëmendje të detajuar, është një provë e vërtetë e kompetencës.

Drejtësi: Komunikimi i mirë mund të lehtësojë problemet e mundshme të padrejtësisë. Administratorët e zgjedhjeve duhet t'u drejtohen palëve të interesuara në komunitet përpara se të marrin vendime që mund të konsiderohen të njëanshme ose të pandjeshme. Pyete për blerje, jepi rëndësinë e duhur, dhe më pastaj shpjegoja si një dialog i këtyllë ndikon në vendimet për menaxhim me zgjedhjet.

Concluding Remarks

As we can conclude, elections are a universal form, through which power is gained in a legal and legitimate way. Apart from the legal-technical aspect, they should also fulfill the ethical element. The application of ethics in regular or early elections, presidential, parliamentary or local elections from a pragmatic point of view, guarantees that the whole process and their result is successful, acceptable and confidential by all participants, candidates or parties. The inclusion of ethics in all spheres of life is a very important element and contributes to the functioning and success of a social process. The traditional, theoretical notion of ethics and the many ethical principles that are thought to derive from them require critical research and modification, in the presence of new and not-so-new facts, on the application of elections and ethics. The answers to the questions, whether ethical principles are used and

how they affect the entire election process, may form part of their justification or may be needed to determine how ethical principles are used. In any case, a proper analysis raises questions and problems that deserve more attention. Therefore, the need arose for the research done and presented in this paper, which aimed to help establish the basis for a more satisfactory theory of issues related to this term, to analyze the electoral process in terms of ethics in the Republic of North Macedonia, starting from a real and a normative approach by providing analog theory. Taking into account the social situation in the Republic of North Macedonia, this goal at the moment seems too ambitious. Instead, with this paper, research has shown that obstacles to the application of ethics in the electoral process in the Republic of North Macedonia are not insurmountable and that they are of particular practical importance and political and social interest. The purpose of this paper is to provide a conceptual framework for the analysis of specific areas of Macedonian electoral policy, which are considered complex and crucial in advancing the institutional and political capacity of North Macedonia, and which are designed to contribute to the efforts, state bodies to organize and conduct fair and democratic elections, which will be in the spirit of international standards and best practices of ethical conduct.

Our time is characterized by major moral problems, almost a moral crisis. Human relations and moral norms are changing rapidly, and there is an extremely great need for good ethical solutions, against the endangerment of Nature and the rise of diseases and dependencies and fears from them, against the sharp conflicts in all human communities, against the huge ethical problems with technology, scientific discoveries, development, etc. Ethical education arose from such disturbances in ethical relations and moral awareness as an auxiliary tool for seeking appropriate positive solutions. Ethical education is a special kind of educational practice, very important in our era. Ethical education should ensure that individuals are built who can cope with difficult ethical situations and who know how to find a solution that will be at the level of great responsibility and the best ethical attitudes in history.

It has become clear to mankind that, as much as the total development of production, of life, of standard, is necessary, the value and moral development of the person is as important and inevitable. Ethical education of young people best fulfills that task. Ethical education enables the addition of other types of pedagogical whole, such as intellectual, health, technical, professional and other educations, which provide the totality of building a person with the necessary knowledge, emotions, habits, skills and dignity.

The main and basic goal of this research is to examine the connection of ethical standards, norms and values with the success of the elections in the election process in the Republic of Macedonia, and to check:

- Are the ethical standards applied in the election process, ie is the ethical behavior practiced consistently during the realization of the election process?

- Does the application of the ethical principles from the Code of Fair and Free Elections contribute to the conduct of successful elections?

From the purpose of the research, the following tasks emerged:

- To determine what importance, ie priority is given to the observance and practice of ethical standards of behavior;

To perceive the proactivity of the politician and whether he provides opportunities for the development and advancement of moral values;

- To determine the importance and attention paid to the relationship between elections and ethics, when the election process is organized, and at the same time to what extent the political culture of the voters is developed;

-To perceive whether the candidates during the election campaign apply moral values in practice;

- To see how realistic and transparent the political parties are during the election process;

- To investigate the extent to which the standards of ethical behavior are respected by the leaders of the political parties;

- To investigate whether the principles of the Code of Ethics for fair and free elections are applied.

Everyone calls for honesty, correctness and respect in the campaigns, except the political actors, of course the non-governmental sector, as a corrector of the whole process. In reality and in fact do not provide opportunities for the development and advancement of moral values.

Interesting is the answer that politicians will not be able to cope and survive politically in environments where real moral values are promoted. Political activity is aimed at citizens. According to the representative nature of democracy, politicians choose their fellow citizens to whom they owe. Politicians must find the most effective way to improve the dignity of their citizens, their well-being and the exercise of their rights and freedoms. Politicians will express their plans and ideas in relation to all citizens and political players.

Therefore:

- The elected politicians will act according to the trust that the citizens placed on them with universal suffrage, in defense of the political project for which they have been elected.

- Politicians must consider any question or inquiry about their political activity or integrity. They must be held accountable for their public actions and take responsibility for them.

- Politicians are limited to listening to the various parties involved in the situation and to be properly advised by experts, to communicate their decisions on well-reasoned grounds to the rest of society.

- Politicians should try to reach agreements on issues of general interest, pay attention to each other and seek compromise between the different positions they represent.

- In the process of transfer of authorizations; Transparency, cooperation and efficiency must prevail.

- Relations between politicians must be shaped by mutual respect and careful use of language. Ideological dissent, which is the foundation of a democratic society, should never be a lack of respect. The consideration of human dignity is the essence of democracy; hence it is a principle that cannot be abandoned. Discussing and publicly announcing various options that lead to progress is an inherent feature of democratic life. For this reason, the relationship between political players, necessary in itself in a healthy and democratic society, must be defined by a willingness to dialogue, fair play and truthfulness. Private life issues, beliefs and personal lifestyles must be respected and never openly discussed in public debate.

An inescapable part of the reform efforts should be the deep moral restoration of the original process.

Ethics should be the foundation of the organizational-functional restructuring and the moral crystallization of the electoral administrative apparatus.

The ethical spirit must permanently circulate throughout the official body in the elections, in order to demonstrate the fundamental and universal ethical virtues in the activities and decisions of the officials.

Continuous ethical education of the election administration is necessary, which should ensure successful realization of the needs of the citizens and other legal entities, as well as their satisfaction from the private services.

-Ethical principles must take precedence in the electoral process and administrative-organizational life, in order for the elections to successfully overcome the social challenges in order to effectively realize the public interest, ie the interest of the citizens.

- It is necessary to establish a series of scientific research projects through which all possible aspects of moral policy will be studied.

- The problem with political phenomena and their unethical dimension can be treated and considered only from the aspect of its correction and offering some kind of solutions for overcoming or reducing as little as possible.

- Cultural differences, no matter how obvious in certain situations, still contain a strong ethical dimension and offer almost similar directions and directions to what is called good or bad and do not bypass from their essence the basic guide - the good. Only such an approach to the issues of the political spectrum can open the horizons of further humanization of humanity where the affirmation of ethics and morality occupies a central place.

- To some extent, with what we have learned so far in the former Republic of North Macedonia, we must be prepared to acknowledge that a concept of ethics is most reasonable in some circumstances. This suggests that

everyone must be able to recognize the rationality of the code of the same assumptions, the consent of all political actors or all those involved in the run-up to the elections is a very rigorous requirement for the justification of ethical principles (Levelen, 2009). We should also note that the problem of relativism is not limited to political ethics; Intersocial' conflicts may involve similar divergences on basic ethical assumptions.

-In any case, it is enough that when setting standards of conduct, we can consider them the most rational choices and that we are ready to defend this conditionally called code of ethics before anyone who disagrees with it. This is how we make decisions that can be ethically correct like any other decision we can make.

-It is necessary, in fact, to break the existing anemia, to find a way to respect those rules, to begin to respect them harmoniously, to bring more justice in their relations, mitigating them more and more with those external electoral inequalities that are the source of unethical behavior. during the election process.

-When analyzing the shaping of the existing code of ethics and the formation of the ethical order in the Republic of North Macedonia, it is necessary to take into account the specific factors of religious nature and ethnic relations and differences between the numerous political and ethnic groups that have historically formed, which objectively exist and necessarily affect the formation of cultural behavior and respect for the code of ethics during the election campaign in the Republic of North Macedonia.

-Therefore, the observance of the code of ethics in the current electoral processes will necessarily take place through the widespread influence of numerous social factors of different nature and different meanings and through all social and political contradictions that are characteristic of the electoral cycle of a society going through a complex transition process. of its social transformation.

-A special problem is the social consequences of the negative ethical behavior for the post-election period in the Republic of North Macedonia, such as the frequency of unethical behavior, the degradation of political will, and thus many aspects of the ethics or morals of the political actor or the whole ethical sphere. in the election campaign in the Republic of Macedonia. Also, the problem is that the political actor is subject to all kinds of blackmail, corruption, unethical pressures, which makes the election process excluded from normal election conditions, which are a condition for having a free and democratic election cycle in the Republic of North Macedonia.

Recensentë:
Prof.dr. Lidija Hristova
Prof.dr. Ruzhica Cacanaska

Literatura e shfrytëzuar dhe e konsultuar

- Antony Downs. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper&Brothers.
- Avruch, T. S. (1998). *Culture and Conflict Resolution*. Washington: United States Institute of Peace Press.
- Bekteshi, B. (2005). *Statistika elementare*. Prishtinë: Libri shkollor.
- Braun, B. (2005). *Etika i kreiranjeto na javnata politika*. Shkup: FIOOM.
- C.W.Lewis, & Gilman, S. (2013). *The ethics Challenge in Public Service: A problem - Solving Guide*, превод на македонски јазик: проф. др. Ружица Цапаноска. Shkup.
- Čekoh, I., & Koprek, I. (1996). *Etika priručnik jedne discipline*. Zagreb: Školska knjiga.
- DeGregorio, P. S. (2016). <http://www.governing.com/gov-institute/voices/col-5-principles-integrity-election-administration.html>. Retrieved Dhjetor 10, 2017, from <http://www.governing.com/gov-institute/voices/col-5-principles-integrity-election-administration.html>: <http://www.governing.com>
- Denhardt, R. (2007). *Administrimi Publik*. Tiranë: UFO PRESS.
- Goati, V. (1990). *Izbori u uslovima visestranačkog sistema*. Beograd: Institut za kriminoloska istrazivanja.
- Heywood, A. (1994). *Political ideas and concepts - an introduction*. Chicago: The Macmillan Press LTD.
- Hobbes, T. (1845). *De Corpore Politico (1650)*. The English Works of Thomas Hobbes .Ed.Sir William Moleswor. London: John Bohn.
- Hodžič, D. (1999). *Uvod u islamsku etiku*. Sarajevo.
- Ibrahimi, N. (2005). *Bazat e etikës islame - Ahlaku*. Shkup: Logos - A.
- Kant, I. (2002). *Kritika e mendjes praktike*. Prishtinë: Libri Shkollor.
- Lane, R. (1959). *Political Man*. Illinois: Book press.
- Lopez-Guerra, C. (2014). *Democracy and Disenfranchisement*. Oxford: Oxford University Press.
- Lilić, S. (1990). *Neke pretpostavke za ostvarivanje vladavine prava u izornoj materiji, Izvori u uslovima viseštranačkog sistema*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Machiavelli, N. (2003). *Princi, Politika dhe kodet morale*. Tiranë: Uegen.

- Matic, M., & Podunavac, M. (1995). *Politicki sistem – teorije i principi*. Beograd: BIGZ.
- Pajaziti, A. (2017). *Etika Publike*. Shkup: Logos-A.
- Patrick, G. (1983). *Political Culture, Social Science Concepts*, G. Sartori (ed). Sage Pub.
- Polisi, F. (2016). *Hyrje në Filozofi, (Ligjerata të autorizuara)*. Tetovë: Copiring.
- Polisi, F., & Musliu, A. (2015). *Sociologjia e së drejtës*. Shkup: Vatra.
- Poper, K. (2009). *Për filozofinë dhe shkencën*. Tiranë: Fan Noli.
- Pravda, A. (1978). *Elections in Communist Party States. Elections without Choice*, pp. 173-174.
- Šamič, M. (2010). *Kako nastaje naučno djelo*. Shkup: Logos-A.
- Schmidt, M. G. (2012). *Teoritë e demokracisë, (Demokratiethorien)*. Tiranë,: Botart.
- Slavuljevic, Z. (2008). *Politicki marketing*. Beograd: Cigonja stampa.
- Standardizimit, D. e. (2017). https://www.dps.gov.al/button_6.html. Retrieved Shtator 22, 2017, from https://www.dps.gov.al/button_6.html : <https://www.dps.gov.a>
- Thucydides. (2000). *History of the Peloponnesian War*. Скопје: Култура.
- Vukasović, A. (1974). *Moralni odgoj*. Zagreb: Izdavačko poduzeće Libe.
- Weber, M. (2009). *Politika si profesion*. Shkup: Asdreni.
- Weinstein, B. (2016). *A code of ethics for politicians*. *The Ethics Guy*, 50-62.